

О. М. Павленко

викладач Центру міжнародної освіти
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИХ СЛУХАЧІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлено основні організаційні та методичні засади проведення експериментальної методики пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у закладах вищої освіти (ЗВО).

Експериментальне навчання української мови іноземних слухачів мало чотири етапи: пошуково-розвідувальний, констатуючий, формуючий та діагностичний.

На пошуково-розвідувальному етапі було проведено опитування іноземних слухачів для з'ясування самооцінки рівня сформованості мовленнєвих умінь. Установлено, що значна кількість слухачів після закінчення пропедевтичного навчання відчують перешкоди у процесі установлення та підтримки комунікації, вираження емоційного ставлення, оцінного судження особи, предмета, факту, події, вчинку; мають труднощі з аргументацією, висловленням власного погляду, зауваження, не вміють переконувати, рекомендувати, радити, впливати на співрозмовника і т. ін.

За результатами проведеного дослідження було розроблено діагностувальний інструментарій визначення рівнів сформованості мовленнєвих умінь іноземних слухачів. Було виокремлено критерії та показники сформованості мовленнєвих умінь іноземних слухачів; інструменти та показники їх оцінювання. З-поміж критеріїв: лексико-граматичний, перцептивно-, змістово- та інтеракційно-функціональні. До кожного критерію було обрано показники сформованості мовленнєвих умінь слухачів. Відповідно до кожного виокремленого критерію з показником було розроблено тестові завдання, визначено алгоритм проведення тестування.

На основі визначених критеріїв і показників було схарактеризовано рівні сформованості мовленнєвої підготовки слухачів: високий, достатній, низький і незадовільний.

Розроблено й експериментально перевірено методику пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у ЗВО, яка обіймала три етапи: інтродуктивний, базовий та рубіжний. Педагогічні умови реалізувалися комплексно на всіх етапах педагогічного експерименту. Було доведено ефективність експериментальної методики пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у ЗВО.

Ключові слова: іноземні слухачі, пропедевтичне навчання, експериментальне дослідження, критерії, показники.

Постановка проблеми. Навчання іноземних студентів в Україні є одним із напрямів розвитку системи національної освіти, оскільки сприяє підвищенню іміджу української вищої школи на світовому рівні. Це вимагає формування нових підходів до навчання, змушуючи коригувати освітній простір, навчальні програми, педагогічні технології. Особливість сучасного стану викладання української мови як іноземної полягає в докорінній зміні методичної і навіть методологічної парадигми мовної освіти. Мовна підготовка іноземних слухачів повинна враховувати їхні потреби в отриманні якісної освіти, що сприятиме подальшому особистісному зростанню, а також підвищенню престижу ЗВО України зокрема й української системи освіти загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що мовна підготовка іноземних слухачів підготовчих відділень і студентів закладів вищої освіти (далі – ЗВО) була предметом уваги багатьох

вітчизняних і зарубіжних дослідників (К. Балакірян, Н. Булгакова, А. Бронська, Н. Василенко, І. Вальченко, В. Давидов, Т. Дементьєва, Б. Зінкевич-Томанек, Т. Капітонова, К. Локман, Т. Кірик, О. Лазуренко, З. Мацюк, Л. Московкіна, А. Нікітін, Т. Кузнецова, Л. Озерецька, Л. Паламар, Я. Прилуцька, А. Суригін, Н. Станкевич, О. Федорова, С. Чезганов, В. Чумак, Н. Шибко тощо).

Дослідження науковців дозволили визначити предмет навчальної дисципліни «Українська мова як іноземна», її мету й основні завдання, коло знань, умінь і компетенцій, якими мають оволодіти іноземні слухачі підготовчих відділень і студенти ЗВО. Проте варто зауважити, що на сьогодні проблематика й особливості навчання іноземних слухачів у процесі пропедевтичної підготовки у ЗВО представлені дещо фрагментарно, відсутня цілісна методика пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів виражальними засобами комунікації (далі – ВЗК).

Метою статті є окреслення організаційних і методичних засад експериментального навчання української мови іноземних слухачів у ЗВО, висвітлення поетапного проведення експерименту, аналіз результатів експериментального дослідження.

Виклад основного матеріалу. Експериментальне навчання української мови іноземних слухачів у ЗВО мало чотири етапи: пошуково-розвідувальний, констатуючий, формуючий та діагностичний.

Організація експериментального дослідження вимагала розв'язання низки завдань: 1) провести анкетування іноземних слухачів для з'ясування самооцінки рівня сформованості мовленнєвих умінь; 2) детермінувати критерії та показники сформованості мовленнєвих умінь іноземних слухачів ВЗК; 3) здійснити констатуючий зріз і визначити рівні пропедевтичної підготовки іноземних слухачів; 4) виокремити педагогічні умови експериментальної методики; 5) організувати і провести експериментальне навчання; 6) здійснити прикінцевий зріз, порівняти отримані результати, зробити їх статистичну обробку.

На пошуково-розвідувальному етапі, що передував констатуючому, було розроблено питальник «Картка самооцінки рівня сформованості мовленнєвих умінь іноземними слухачами» і проведено опитування іноземних слухачів. Питальник складається з трьох блоків і має за мету з'ясувати, чи відчують іноземні слухачі труднощі, реалізуючи комунікативні інтенції у процесі спілкування. Питання побудовано у формі мовленнєвих завдань, слухачі мали обрати варіант відповіді, який засвідчував про сформованість/несформованість умінь реалізувати ту чи іншу інтенцію у спілкуванні.

Відповіді слухачів дали можливість стверджувати, що необхідна цілеспрямована та організована діяльність із формування мовленнєвих умінь у процесі пропедевтичного навчання української мови іноземців.

На пошуково-розвідувальному етапі було проаналізовано Загальноосвітні стандарти з української мови як іноземної, що описують рівні володіння іноземною мовою і механізми здійснення тестування іноземних слухачів для встановлення певного рівня [1], Комплекс програм з української мови як іноземної початкового рівня (A1), базового рівня (A2) та I середнього рівня (B1) [3; 4; 5], детально вивчено вітчизняний досвід системи тестування іноземців на підготовчих факультетах ЗВО. Нас цікавили розробки тестів на визначення рівнів A1, A2, B1, оскільки для продовження навчання на 1 курсі ЗВО після етапу пропедевтичного навчання іноземні слухачі повинні досягнути рівня володіння українською мовою як іноземною B1.

Проведений аналіз засвідчив, що тестування на визначення рівнів побудовано за комунікативними видами діяльності. Зокрема, в Загальноосвітніх

стандартах з української мови як іноземної [1] подано зразки екзаменаційних завдань для визначення елементарного (A1), базового (A2), рубіжного (B1) рівнів володіння українською мовою як іноземною та описано процедури тестування й оцінювання. Запропонована модель типового тесту містить п'ять субтестів для перевірки письма, граматики і лексики, аудіювання, читання та говоріння.

Слушними видаються Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання [2], в яких, зокрема, йдеться про те, що виокремлення критеріїв та рівнів мають гнучкість та селективність. Як зазначається в документі, завдання мають бути дібрані відповідно до компонентів загальної комунікативної компетенції, релевантної для них. Вільне володіння мовою як іноземною передбачає досконале засвоєння чотирьох видів мовленнєвої діяльності: слухання (аудіювання), читання, письмо та говоріння. Комунікативна мовленнєва компетенція того, хто вивчає мову, реалізується у виконанні різних типів мовленнєвої діяльності, а саме: сприйманні, репродукції, продукції, інтеракції. Кожен з цих типів може бути пов'язаний з текстами в усній або письмовій формах чи в обох, при цьому в ході реалізації значна кількість ситуацій передбачає змішані види діяльності. Як слушно зауважується в Загальноєвропейських Рекомендаціях, у випадках, коли мовлення записане або передається засобами mass-media, або коли письмові тексти посилаються комусь чи публікуються, і автор відокремлений від адресата, спілкування може розглядатись як говоріння, письмо, слухання або читання тексту. Щоб виконувати комунікативні завдання, користувачі повинні брати участь у мовленнєвих видах діяльності та оперувати комунікативними стратегіями. До того ж, як зазначається в Рекомендаціях, вони є адекватною основою для шкалування мовних умінь [2, с. 99].

З огляду на це вважаємо, що встановлення рівнів сформованості мовленнєвих умінь іноземних слухачів має здійснюватися об'ємно. Безумовно, іноземні слухачі повинні володіти чотирма видами мовленнєвої діяльності, але важливим показником також має бути здатність слухача давати оцінку подіям, вчинкам людей, висловлювати своє ставлення, емоції, впливати на співрозмовника тощо. Отже, до тесту на встановлення певного рівня варто включити завдання на визначення рівня володіння ВЗК іноземними слухачами.

Констатувальний етап передбачав розроблення діагностувального інструментарію визначення рівнів сформованості мовленнєвих умінь іноземних слухачів. Для цього ми визначили: критерії та показники сформованості мовленнєвих умінь іноземних слухачів; інструменти та показники їх оцінювання.

Було виокремлено чотири критерії з відповідними показниками, зокрема:

Лексико-граматичний критерій, який має такі показники: уміння користуватися лексичною системою української мови, відчувати семантику слів; знання структури української мови, розуміння системи зв'язків між одиницями одного або різних мовних рівнів.

Перцептивно-функціональний критерій з показниками: уміння слухати/сприймати аудіо-, аудіовізуальну інформацію, друкований текст; розуміти ВЗК відповідно до комунікативних функцій; співвідносити вжиті ВЗК із комунікативною ситуацією; розуміти інтонаційний окрас висловлювання.

Змістовно-функціональний критерій, який характеризується такими показниками: уміння використовувати ВЗК у монологічному мовленні відповідно до функцій спілкування – погоджуватися з думкою або спростовувати її; висловлювати емоційне ставлення, давати оцінку особі, предмету, події; надавати інформацію про себе, висловлювати власні прагнення, вподобання, захоплення; уміння аргументувати відповідь; використовувати ВЗК у діалогічному мовленні відповідно до функцій спілкування – починати, підтримувати, завершувати діалог; продукувати вітання, прощання, побажання, вибачення, подяку; представлятися і відрекомендувати когось; уточнювати інформацію; виражати згоду чи відмову; висловлювати емоційне ставлення, давати оцінку особі, події, вчинку; аргументувати власну думку.

Інтеракційно-функціональний критерій з показниками: уміння орієнтуватися в певній ситуації спілкування, планувати, корегувати мовлення, використовуючи ВЗК; забезпечувати зворотній зв'язок, продукувати запит про роз'яснення, уточнення чи отримання додаткової інформації; ідентифікувати такі почуття, як подив, радість, сум, зацікавлення та байдужість, і відповідати на них; ввічливо виразити переконання, погляди, згоду чи незгоду та ін.

Розроблення діагностувального інструментарію експериментального навчання передбачало визначення етапів і мети тестування, розроблення тестових завдань відповідно до виокремлених критеріїв та визначення алгоритму проведення тестування.

Тестування проводилося в два етапи: першим етапом був констатуючий експеримент, який мав за мету встановити рівні сформованості мовленнєвих умінь іноземних слухачів наприкінці пропедевтичного навчання української мови у ЗВО. У констатуючому експерименті брало участь 100 іноземних слухачів підготовчих відділень ЗВО, що були залучені до експериментального дослідження. Цей етап не передбачав поділу на експериментальну та контрольну групи, оскільки межі

формуючого експерименту унеможливлювали це. Формуючий етап педагогічного дослідження проводився впродовж усього пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів. Очевидно, що проводити констатуючий експеримент зі слухачами, що брали участь у формуючому експерименті, було недоцільним, оскільки на початок навчання іноземні слухачі мали нульовий рівень сформованості мовленнєвих умінь. Констатуючий експеримент проводився впродовж перших двох років експериментального дослідження зі слухачами, які закінчили довшівську мовленнєву підготовку.

Для проведення формуючого експерименту ми здійснили розподіл на експериментальну (ЕГ) та контрольну (КГ) групи. Слухачі КГ навчалися за традиційною методикою, а слухачі ЕГ – за експериментальною. Кількість іноземних слухачів, які були задіяні у формуючому експерименті, становила 120 осіб підготовчих відділень ЗВО – 60 слухачів експериментальної і 60 контрольної груп, комплектування груп проводилося, як і в констатуючому експерименті, на підготовчих відділеннях ЗВО, що брали участь в експерименті.

Завершальним етапом педагогічного дослідження був діагностичний етап. Після проведення формуючого експерименту тестування проводилося повторно за аналогічною процедурою. Метою повторного тестування було встановити результати сформованості мовленнєвих умінь іноземних слухачів ЕГ та КГ і на основі отриманих результатів підтвердити/спростувати ефективність експериментальної методики. Результати слухачів, які навчалися за експериментальною методикою, становили прикінцевий зріз ЕГ, а результати іноземних слухачів, які навчалися за традиційною методикою, склали прикінцевий зріз КГ. На основі даних прикінцевого зрізу було здійснено порівняння рівнів сформованості мовленнєвих умінь слухачів. З метою перевірки валідності отриманих результатів та за допомогою t-критерію Стьюдента зроблено їх статистичну обробку.

Процедура тестування вимагала чіткої послідовності дій тестованих та того, хто тестує. Перед кожним етапом тестування слухачі були ознайомлені з правилами поведінки під час виконання завдань, техніки безпеки, алгоритмом виконання тестування в цілому і його етапів зокрема. Тестові завдання були роздруковані і роздані студентам на початку тестування. Кожне завдання містило чітку інструкцію його виконання. Оцінка за тестування виставлялася слухачеві відповідно до розробленого критерію оцінювання тестування. Загальна шкала сформованості мовленнєвих умінь слухачів здійснювалася за 100-бальною шкалою.

Як засвідчують дані констатуючого експерименту, іноземні слухачі продемонстрували недостатню сформованість мовленнєвих умінь.

Високий рівень зафіксовано у 2,27% слухачів. Достатній рівень продемонстрували 26,61%, низький – 42,46% опитаних. Незадовільний рівень засвідчили 28,6% респондентів.

Аналіз результатів констатуючого експерименту засвідчив, що дещо вищі показники було зафіксовано за лексико-граматичним критерієм. Це зумовлено тим, що в процесі пропедевтичного навчання провідним залишається граматичний підхід. Натомість розвитку умінь сприймати, розуміти ВЗК, співвідносити їх з комунікативною ситуацією, використовувати в діалогічному та монологічному мовленні відповідно до функцій спілкування, вживати у писемному мовленні, здійснювати інтеракцію у процесі комунікації під час пропедевтичного навчання належна увага не приділяється.

На формувальному етапі експерименту було розроблено експериментальну методикою пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів у ЗВО, побудовано поетапну експериментальну модель навчання, що стала основою цієї методики. Експериментальне навчання проводилося впродовж трьох взаємопов'язаних етапів, які збігалися з етапами навчально-виховного процесу на підготовчому відділенні протягом навчального року: інтродуктивний етап (А-1), базовий етап (А-2), рубіжний етап (В-1). Методами та способами формування мовленнєвих умінь слухачів виступали практичні заняття, самостійна робота; система вправ, яка вміщує циклічно повторювані комплекси умовно-мовленнєвих та мовленнєвих вправ; застосування групових форм роботи, ситуативних ігор, вправ, моделювання мовленнєвих ситуацій; впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, ресурсів мережі Інтернет; перегляд і аналіз відеопередач; використання оцінювальних таблиць, логіко-синтаксичних схем, функціональних і тактично-стратегічних моделей, граматичних таблиць, мовленнєвих зразків, функціональних опор.

Досягнення мети формувального експерименту забезпечувалося через реалізацію педагогічних умов, а саме: функціональність добору й організації навчального матеріалу в процесі пропедевтичної підготовки іноземних слухачів; використання ІКТ; оптимальне педагогічне спілкування; урахування національно-психологічних особливостей слухачів. Педагогічні умови реалізувалися впродовж трьох етапів формувального експерименту, зокрема: інтродуктивного, базового та порогового етапу.

Після впровадження експериментальної методики спостерігалася позитивна динаміка рівнів сформованості мовленнєвих умінь іноземних слухачів експериментальної групи (ЕГ) порівняно з результатами контрольної групи (КГ), яка навчалася за традиційною методикою. Високий

рівень сформованості мовленнєвих умінь зріс більше ніж у чотири рази. Суттєві зміни прослідковуються і на достатньому рівні – ріст показника становив понад 50%. Зафіксовано відчутне зниження у респондентів низького рівня сформованості мовленнєвих умінь, утім динаміка зниження дещо повільніша. Це зумовлено різким зниженням незадовільного рівня в групі, що навчалася за експериментальною методикою. Цей показник маркується на позначці у 6,63%, що в чотири рази менше, аніж у КГ, що працювала за традиційною методикою. На наш погляд, суттєва позитивна динаміка високого й незадовільного рівня є закономірною, оскільки експериментальна методика спонукає слухачів, які за умови традиційного навчання досягали достатнього рівня, активно використовувати сформовані навички та вміння в ситуаціях, близьких до реальних, і цим самим підвищувати рівень сформованості мовленнєвих умінь. Більшість слухачів, які перебували на незадовільному рівні у КГ, характеризувалися відсутністю комунікативної мотивації, а отже, низьким рівнем активності й творчості. Експериментальна методика була націлена на формування мотиваційного компоненту, що дало змогу різко знизити незадовільний рівень сформованості мовленнєвих умінь слухачів.

Для статистичної перевірки змін сформованості мовленнєвих умінь іноземних слухачів після закінчення формувального етапу педагогічного експерименту використовуємо t -критерій Стюдента. Нульова гіпотеза H_0 полягала в тому, що ЕГ та КГ несуттєво відрізнялися одна від одної за рівнем сформованості мовленнєвих умінь іноземних слухачів, а H_1 – різниця між групами була статистично значимою.

Між оцінками сформованості мовленнєвих умінь слухачів за лексико-граматичним критерієм виявлені суттєві зміни ЕГ ($t = 4,09$, при $t_{кр} = 2,576$; $p < 0,01$). Відзначимо, що t -показник за цим критерієм найнижчий, і це закономірно, оскільки за традиційною методикою, результати якої віддзеркалює КГ, у процесі пропедевтичного навчання граматиці та лексиці приділяється чи не найбільша увага.

Дані t -показника засвідчили суттєву відмінність у ЕГ та КГ й за перцептивно-функціональним критерієм $t = 4,83$ (при $t_{кр} = 2,576$; $p < 0,01$).

Ще більше різким видалася динаміка рівня сформованості мовленнєвих умінь слухачів ЕГ по відношенню до КГ за змістовно-функціональним критерієм, t -показник різниці маркувався за цим критерієм на позначці $t = 5,49$ (при $t_{кр} = 2,576$; $p < 0,01$).

Статистичні дані щодо відмінностей між групами за інтеракційно-функціональним критерієм підтвердили динаміку позитивних зрушень у ЕГ, що тестувала експериментальну методикою. Так,

відмінність між рівнями сформованості мовленнєвих умінь слухачів за цим показником зафіксована на позначці $t = 4,46$ (при $t_{кр} = 2,576$; $p < 0,01$).

Очевидно, що $t_{емп} < 2,576$ за всіма критеріями і знаходяться в зоні значимості. Оскільки, $t_{емп} < t_{кр}$, то нульова гіпотеза H_0 , що ЕГ та КГ несуттєво відрізнялися одна від одної за рівнем сформованості мовленнєвих умінь іноземних слухачів на прикінцевому зрізі, спростовується, а гіпотеза H_1 , що різниця між групами була статистично значимою, а отже, і впроваджена експериментальна методика ефективна, приймається.

Таким чином, статистичний аналіз підтвердив валідність результатів педагогічного експерименту, засвідчивши достовірність і ефективність розробленої методики пропедевтичного навчання української мови іноземних слухачів ЗВО.

Висновки і пропозиції. Установлено, що за результатами експериментального навчання слухачі досягли значних позитивних змін щодо рівнів сформованості мовленнєвих умінь. Так, в ЕГ, яка займалася по експериментальній методиці, високого рівня досягли 11,79% респондентів; достатній рівень засвідчили 57,06% слухачів; низький рівень було зафіксовано у 24% тестованих; незадовільний рівень продемонстрували 6,63% опитаних.

Достовірність результатів було перевірено статистичними методами математичної обробки за допомогою t-критерію Стьюдента.

Отримані прикінцеві дані експериментального навчання підтверджують правомірність висуну-

тої гіпотези дослідження, дають підстави для позитивної оцінки обраних педагогічних умов і розробленої експериментальної методики навчання української мови іноземних слухачів у ЗВО. Отже, за умови впровадження у процес пропедевтичного навчання іноземних слухачів описаної експериментальної методики, можемо сподіватися на підвищення ефективності їх мовленнєвої підготовки.

Список використаної літератури:

1. Загальноосвітній стандарт з української мови як іноземної / уклад. Н.С. Ніколаєва та ін. URL: <http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/1410876247/>.
2. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. видання С.Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.
3. Ніколаєва Н.С., Самусенко О.М., Бондарева Н.О. Програми з української мови як іноземної. Початковий рівень (А1). Київ : Четверта хвиля, 2015. 51 с.
4. Ніколаєва Н.С., Самусенко О.М., Бондарева Н.О. Програма з української мови як іноземної. Базовий рівень (А2). Київ : Четверта хвиля, 2015. 66 с.
5. Ніколаєва Н.С., Самусенко О.М., Бондарева Н.О. Програма з української мови як іноземної. І середній рівень (В 1). Київ : Четверта хвиля, 2015. 54 с.

Pavlenko O. The results of experimental foreigners education of Ukrainian language in the universities

The article describes the main organizational and methodical principles of conducting an experimental method of Ukrainian language propaedeutic learning for foreign students in universities.

The experimental Ukrainian language learning of foreign students had four stages: search-intelligence, statement, forming and diagnostic.

At the search-and-go stage, the foreign students were surveyed to find out the self-assessment of the speech skills formation. It is established that a big number of students after the completion of propaedeutic training experience obstacles in the process of establishing and maintaining communication, expressing an emotional attitude, evaluating the judgment of the person, subject, fact, event, act; also they have difficulty with argumentation, expressing their own point of view, remarks, they cannot persuade, recommend, advise, influence the interlocutor, etc.

According to the results of the study, diagnostic tools were developed for determining the speech skills formation levels of foreign students. Criteria and indicators speech skills formation of foreign students, tools and indicators of their evaluation were singled out. Lexical-grammatical, perceptual, content and interactive-functional are among the criteria. For each criterion, indicators of the speech skills formation of listeners were chosen. According to each separate criterion with the indicator, test tasks were developed, the algorithm of testing was determined.

On the basis of definite criteria and indicators, the levels of formation of listeners' speech training were characterized. They are high, sufficient, low and unsatisfactory.

The method of propaedeutic Ukrainian language training of foreign students in universities was developed and experimentally tested, which covered three stages. They are introverted, basic and frontier. Pedagogical conditions were realized comprehensively at all stages of the pedagogical experiment. The effectiveness of the experimental method of propaedeutic Ukrainian language training of foreign students in universities was proved.

Key words: foreign students, propaedeutic studies, experimental research, criteria, indicators.